

1. Nr inwentarza: 250
2. Autor/rzy: Adam Staszczyk
3. **Tytuł egzemplarza: Filareci**
4. Inne wersje tytułu (wg afisza):
5. Tytuł oryginalny:
6. Autor przekładu:
7. Współpraca (autor adaptacji):
8. Słowa kluczowe: dramat popularny, dramat historyczny, Adam Staszczyk, Teatr Miejski w Krakowie, egzemplarz, rękopis, cenzura
9. Data, miejsce, rok wydania [druki]:
10. Data utworzenia egzemplarza teatralnego: 1895
11. Typ zasobu: rękopis, egzemplarz teatralny
12. Oznaczenia, pieczęcie: Dyrekcja Teatru hrabiego Skarbka we Lwowie, Teatr Miejski w Krakowie, Cenzura: C.K. Delegat Namiestnika w Krakowie - zezwolenie na wystawienie z dnia 8 X 1896 r., C.K. Dyrekcja Policji we Lwowie zezwolenie na wystawienie z dn. 22 V 1897 r.
13. Noty (obsada, skreślenia): obsada ręką Tadeusza Pawlikowskiego, skreślenia ołówkiem czarnym, czerwonym i niebieskim, znaki suflersko-inspicjenckie
14. Język: polski
15. Opis fizyczny: s.227, 257 x 202 mm, afisz z 1.11.1896 r.
16. Lokalizacja oryginału: Archiwum Artystyczne i Biblioteka Teatru im. J. Słowackiego w Krakowie
17. Prawa: domena publiczna
18. Inscenizacje powiązane:
 - a) Teatr, scena: Teatr Miejski w Krakowie (dyr. Tadeusz Pawlikowski)
 - b) Data/y premier/y: 31 X 1896 (spektakl powtórzono 1 XI, 3 XI, 8 XI po południu i 29 XI 1896 po południu)
 - c) Reżyseria:
 - d) Scenografia/kostiumy:
 - e) Autor muzyki:
 - f) Obsada/y:

Obsada z 1 XI 1896 – drugi spektakl (wg afisza):

Adam Mickiewicz, nauczyciel kowieński – [Józef] Śliwicki

Pani Wereszczakowa – [Paulina] Wojnowska

Maryla, jej córka – [Wanda] Siemaszkowa

Hr. Putkamer – [Włodzimierz] Sobiesław

Nowosilcow, senator – [Stanisław] Knake-Zawadzki

Doktor – [Michał] Przybyłowicz

Bajkow – [Antoni] Siemaszko

Pelikan – [Bolesław] Puchalski

Tomasz Zan – [Józef] Kotarbiński

Franciszek Malewski – [Hipolit] Wójcicki

Edward Odyniec – [Andrzej] Mielewski

Ignacy Domejko – [Bolesław] Zawierski

Jan Czczot – [Grzegorz] Senowski

Adam Suzin – [Franciszek] Dorowski

Jan Zobolewski – [Zygmunt] Zboiński

Jankowki – [Józef] Popławski

Ks. Lwowicz – [Leon] Stępowski

Antoni Frejend – [Władysław] Roman

Onufry Pietraszkiewicz – [Juliusz] Jejde

Budrewicz – [Kazimierz] Kamiński

Jeżowski – [Aleksander] Bogusiński

Siemionow, sierżant – [Anastazy] Trapszo

Kapral – [Rudolf] Segeny

Petrow, stary żołnierz – [Ludwik] Solski

Padlecow, pisarz wojskowy – [Dionizy] Feliksiewicz

Koszkina, żołnierz – [Maksymilian] Węgrzyn

Biruta, gospodyni oberży – [Józefa] Wójcicka

Protazy – [Bolesław] Zawierski

Lokaj – [imię nieznane] Radomski

g) Identyfikacja ingerencji (autorzy ingerencji, rodzaj – np. suflerskie, reżyserskie, inspicjenta): egzemplarz przepisany dwoma charakterami pisma (od s. 82 – inna ręka); dopiski ołówkowe pochodzą, być może, od Tadeusza Pawlikowskiego (obsada premiery krakowskiej), na s. 7 i 224 wpisano na marginesie daty pięciu przedstawień (prawdop. wpisy suflerskie); w tekście znaki inspicjenckie robione ołówkiem oraz dopiski, być może również ręką Pawlikowskiego (poprawki, drobne zmiany, wstawione słowa) oraz wykreślenia niebieskim ołówkiem (ingerencje cenzorskie); na s. 225 – wpis cenzorski datowany na 8 X 1896 „Zezwalam na przedstawienie w tutejszym teatrze miejskim sztuki Adama Staszczyka pt. „Filareci” pod warunkiem opuszczenia w akcie 1 na karcie 10 [słów] „Dzisiejsza majówka już w oczach policji jest występkiem”, na karcie 34 liter „A.P.R” [czytelna aluzja polityczna: chodzi o Austrię, Prusy, Rosję, czyli trzech zaborców], w akcie 2, na karcie 6. w roli ks. Lwowicza słów „Za to, że podług ich mniemania Matka Boska wchodzi w atrybucje Cara” i dalej w tejże roli ustępu od „i chcę dowodów” do „który prymas ją koronował”; w akcie 3. Na karcie 6. w roli Senatora wyrazów „Co to jest? Cała stronica krwią obryzgana”, w dalszym ciągu w roli Pelikana od „To nie” do „upadło na papier” i dalej, w roli Senatora, od „To dobrze” do „niechże zostanie”. Wpis potwierdzony podpisem cenzora i pieczęcią z dwugłowym orłem, o treści „C.K. DELEGAT NAMIESTNICTWA W KRAKOWIE”. Na s. 226 znajduje się wpis cenzora lwowskiego datowany 22 maja 1897, nakazujący wykreślenie tych samych fragmentów, które zakwestionował cenzor krakowski, a ponadto „w akcie I scenie 2 na karcie 5-tej ustępu: „Zacząłeś od nówek, nie zapędzaj się tylko dalej”, w akcie III usunięcie kilku cytatów z II części *Dziadów*, w tym m.in. pieśni „Nie dbam, jaka spadnie kara” oraz słów „Jeśli będzie pocziwym, pod rosyjskim rządem spotka się niezawodnie z kibitką i sądem”. Wpis opatrzony dwiema różnymi (podłużną i okrągłą) pieczęciami o treści „C.K. DYREKCJA POLICJI WE LWOWIE” oraz parafką cenzora.

h) Opis powiązanych inscenizacji:

Tekst dramatu Staszczyka nawiązuje wprost nie tylko do procesów filaretów i filomatów z lat 20. XIX w., ale przede wszystkim do Mickiewiczowskich *Dziadów* cz. III: Adam jest tu właściwie utożsamiony z Konradem, kolejne sceny i sytuacje stanowią niemal kalki fragmentów dramatu Mickiewicza (w kilku przypadkach są to również cytaty), tyle że tu autor posługuje się prozą, nie metaforyzuje zdarzeń historycznych i opisanych przez Mickiewicza, ale stara się im nadać realistyczne prawdopodobieństwo. „Ilustrację muzyczną” tworzą popularne w epoce pieśni (np. „Użyjmy dziś żywota” czy „Patrz Kościuszko na nas z nieba”) zaś ostatnie słowa należą do Adama, mówiącego w Ostrej Bramie fragment inwokacji z *Pana Tadeusza*. Staszczyk sięga do biografii poety i do wydarzeń, okoliczności i postaci, które zainspirowały Mickiewicza do napisania swojego arcydramatu. Przypomnijmy, że wystawienie *Filaretów* poprzedziło o kilka lat krakowską premierę *Dziadów* w inscenizacji Stanisława Wyspiańskiego (1901).

Spektakl, z którego dochód przeznaczano na rzecz domu Jana Matejki, wywołał surowe komentarze. Antoni Beaupré („Czas” nr 253) napisał: „Artystyczna odpowiedzialność za wystawienie sztuki spada, oczywiście całkowicie na dyrekcję teatru”. Uznał dramat za skonstruowany naiwnie, niezręcznie, zwłaszcza w partiach odwołujących się do III części *Dziadów*; – tym niemniej był zdania, że „*Filareci* jako niedzielna sztuka ludowa mogą mieć wpływ bardzo dodatni na szersze warstwy publiczności”. Recenzent „Diabła” (nr 22) nazwał utwór „nieudałą przeróbką *Dziadów*”, którego – mimo szlachetnych intencji

przyświecających autorowi – „nie da się słuchać dwa razy”. Nie pomogła dobra obsada, aktorzy doczekali się zaledwie zdawkowych wyrazów uznania za „podtrzymanie sztuki” swoją grą, do której jednak materiał mieli wyjątkowo niewdzięczny. Józef Łoziński w „Głosie Narodu” (nr 252) wyrzucał Staszczykowi porzucenie pocziwej ambicji pisarza dramatów popularnych dla ambicji stworzenia dramatu historycznego: „Straciła na tej zamianie bezsprzecznie literatura ludowa, czy zyskał dramat historyczny? – szczerze odpowiemy: mniej niż pierwsza postradała”. Władysław Prokesch („Nowa Reforma” nr 253) podszedł do premiery z większym dystansem, uwzględniając przede wszystkim fakt, że Adam Staszcyk, z zawodu ślusarz, z zamiłowania dramatopisarz, nie może być oceniany wedle profesjonalnych kryteriów. Recenzent docenia naturalne wyczucie sceny, umiejętność konstruowania obrazów efektownych i chwytających za serce, a nawet „błyski talentu”. „Pewna część publiczności” przyjęła przedstawienie „gorącymi oklaskami”, co pozwoliło Prokeschowi na osąd, że sztuka „może być z powodzeniem grywaną w repertuarze sztuk patriotycznych, chociaż wyższej literackiej wartości przyznać jej niepodobna”. Widowisko zwiędził żywy obraz zatytułowany „Polska w okowach”, wzorowany na płótnie Matejki, a zaaranżowany przez dyrektora Ludwika Solskiego.

- i) Uwagi: Do egzemplarza dołączono afisz drugiego przedstawienia *Filaretów* w Krakowie 1 listopada 1896. Egzemplarz opatrzony jest pieczęciami Teatru Miejskiego w Krakowie oraz Teatru Skarbka we Lwowie – wewnątrz jednak (prócz wpisu cenzora lwowskiego z 1897) nie ma żadnych śladów użytkowania tekstu w teatrze lwowskim, repertuary z tego okresu również nie notują żadnego przedstawienia *Filaretów* we Lwowie. Prawdopodobnie zatem do inscenizacji lwowskiej ostatecznie nie doszło.

Opracowanie: Agnieszka Marszałek

Opis merytoryczny do egzemplarza teatralnego zdigitalizowanego w ramach projektu digitalizacyjnego Cyfrowe Arcydzieła Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie ("CATS") - etap I, ***Dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury w ramach zadania KULTURA CYFROWA 2021.***